

TOVHİD & ŞİRK

Müəllif: Seyyid Rza Nuseyninəsəb

Janr: Əqidə

TOVHİD & ŞİRK

Tovhid və şirk məsələləri ilə əlaqədar bəhslərdə ən mühüm şey onların me`yarını tə`yin etməkdir ki, bu məsələ əsaslı şəkildə həll edilsin. Çünki bunlar tam şəkildə həll edilməyincə onların əsasında qurulan sair fər`i (təfərrüati) məsələlər də heç vaxt həll olunmayacaqdır. Buna görə də tovhid və şirki müxtəlif yönlərdən, amma qısa şəkildə

araşdırırıq:

1-Zatda tovhid

Zatda tovhid iki cür bəyan edilir:

a) Allah (kəlam elminin tə`birincə Vacibulvücut) birdir və Onun oxşarı yoxdur. Bu da məhz Qur`anda müxtəlif ifadələrlə yad edilən tovhiddir:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

“Heç kəs Onun oxşarı və

misli deyildir.”¹

Başqa ayədə buyurulur:

وَأَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

**“Heç bir şey Ona bərabər
ola bilməz.”²**

Əlbəttə, tovhidin bu növü
bə`zən avam camaat arasında
başqa cür təfsir edilir ki, özünə
ədəd baxımından olan bir mə`na
alır, yə`ni “Allah birdir, iki

¹ “Şura” surəsi, ayə:11

² “İxlas” surəsi, ayə:4

deyildir” deyilir. Bu qəbildən olan tovhid Allahın ilahiyyət məqamına layiq deyildir.

b) Allahın zati mürəkkəb deyil, bəsitdir, çünki bir varlığın hər hansı zehni və ya xarici hissələrdən təşkil olunması onun hissələrinə olan ehtiyacı sayılır və ehtiyac da imkanın (mümkünül-vücuda olmağın) nişanəsidir, imkan daim illətə (səbəbə) olan ehtiyac

yanaşıdır, halbuki, bunların heç biri Vacibul-vücuda məqamı ilə uyğun gəlmir.

2-Xəlq etməkdə (xaliqiyyətdə)

tovhid

Xaliqiyyətdə tovhid həm əql, həm də nəql tərəfindən qəbul olunan tovhid mərhələlərindən biridir. Əql nəzərindən Allahdan başqa mövcud olan hər bir şey bütün kamal və camaldan

məhrumdur, onların malik
 oduqları hər bir şeyi Allahın
 zatən qəni olan feyzindən
 qaynaqlanır. Dünyada kamal və
 camal cüvələrinin hamısı Allah
 tərəfindəndir.

Qur`an ayələrindəndə
 xaliqiyyətə dair çoxlu nümunələr
 vardır ki, onlardan birini qeyd
 edirik:

قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

“De: Allah hər bir şeyin xaliqidir və O, yeganə və qalibdir.”³

Deməli, xaliqiyyətdə tovhid məsələsi ilahiyyətçilər arasında ümumiyyətlə ixtilafa səbəb ola bilməz. Əsas məsələ yaradılışdakı tovhiddir ki, bu barədə iki növ təfsir qeyd olunur:

a) Dünya varlıqları arasında mövcud olan hər növ səbəb-

³ “Rə`d” surəsi, ayə:16

nəticə qanunu bütünlüklə
səbəblərin yaradanı və illətlərin
əsasını olan Allaha qayıdırə
həqiqətdə müstəqil və əsil xaliq
Allahdır, Ondan başqasının öz
mə'lulunda tə'siri də mütləq
Onun icazəsi və izni ilə baş
verir. Bu nəzəriyyədə dünyadakı
səbəb-nəticə qanununa (bəşər
elmi də onu kəşf etmişdir) e'tiraf
olunur. Lakin eyni halda bu
sistemlərin məcmusu hər hansı

bir növdə Allahdan asılıdır və nizamları yaradan, onlara səbəbkarlıq xasiyyəti verən, hər şeyə təsir bağışlayan yalnız Odur.

b) Dünyada yalnız bir xaliq vardır, o da Allahdır. Varlıq aləmində heç bir növ təsir qoyma və təsirlənmə müstəqil şəkildə mövcud deyildir: Allah bütün təbii varlıqların bilavasitə xaliqidir, hətta bəşər qüdrəti də

Onun fe`lində tə`sir qoya bilmir.

Deməli, varlıq aləmində birdən artıq səbəb yoxdur və o da elmdə “təbii səbəblər” adı ilə tanınan hər bir şeyin yerindədir.

Əlbəttə, xaliqiyyətdə tovhid üçün belə bir təfsiri bə`zi əşairə alimləri irəli sürür, lakin onların məşhur şəxsiyyətlərindən bə`ziləri, o cümlədən İmamul-

Hərəməyn⁴ və son zamanlar
Şeyx Məhəmməd Əbdüh özünün
“Tovhid” risaləsinə bu
nəzəriyyəni inkar edərək birinci
nəzəriyyəni seçmişdir.

3-Tədbirdə (idarəçilikdə)

tovhid

Yaratmaq Allaha məxsus
olduğu kimi, varlıq aləminin
idarə olunması da Onun
öhdəsinədir və varlıq aləmində

⁴“Mülə və nihəl” (Şəhristani), 1-ci cild

yalnız bir tədbirçi vardır.
 Xaliqiyyətdə tovhidi isbat edən
 dəlillər elə tədbirdəki tovhidi də
 isbat edir. Qur`anın çoxlu
 ayələrində Allah dünyanın
 yeganə idarəedicisi kimi təqdim
 edilir və buyurulur: **“De: Yoxsa
 Allahdan başqa mə`budlar,
 rəblər axtaraq, halbuki O, hər
 bir şeyin tədbirçisidir.”**⁵

Əlbəttə, xaliqiyyətdəki tovhid

⁵ “Ən`am” surəsi, ayə:164

barəsində qeyd olunan iki təfsir tədbir tovhidində də irəli çəkilir və bizim nəzərimizdə tədbirdə tovhid dedikdə məqsəd müstəqil tədbirin yalnız Allaha aid olunmasıdır. Deməli, bütün aləm varlıqları arasındakı müəyyən təbii tədbirlərin hamısı Allahın iradə və istəyindən qaynaqlanır. Qur`ani-Kərim haqqa bağlı olan bu cür tədbirçilərə işarə edərək buyurur: **“And olsun o kəslərə**

ki, varlıq aləmini idarə edirlər.”⁶

4-Hakimiyyətdə tovhid

Hakimiyyətdə tovhid dedikdə bu nəzərdə tutulur ki, hökumət sabit bir haqq kimi Allaha məxsusdur, cəmiyyətin ayrı-ayrı fərdlərinə hakim yalnız Odur. Qur`anda belə buyurulur: **“İnil-hukmu illa lillah - hakimiyyət (haqqı) yalnız Allaha**

⁶ “Naziət” surəsi, ayə:5

məxsusdur.”⁷

Deməli, başqalarının da hökuməti Onun icazəsi və istəyi ilə olmalıdır ki, layiqli insanlar cəmiyyətin idarə olunma işini öhdələrinə alsınlar və camaatı əbədi səadətə və kamala doğru hidayət etsinlər. Qur`an bu barədə buyurur:

يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ

⁷ “Yusuf” surəsi, ayə:40

النَّاسِ بِالْحَقِّ

**“Ey Davud, Biz səni yer
üzündə Öz nümayəndəmiz
qərar verdik, belə isə camaat
arasında haqq əsasında hökm
(hökmranlıq) et.”⁸**

5-İtaətdə tovhid

İtaətdə tovhidin mə`nası budur
ki, zətən itaət olunmalı, eləcə də
əsalətən itaət olunması lazım

⁸ “Sad” surəsi, ayə:26

olan şəxs yalnız Allahdır. Buna əsasən başqalarına, o cümlədən Peyğəmbərə, imama, fəqihə, ataya və s.-yə itaət etməyin zərurəti Allahın iradəsi və əmri ilədir.

6-Şəriət və qanun qoymaqda tovhid

Qanunçuluqda tovhidin mə`nası budur ki, qanun qoymaq haqqı yalnız Allaha məxsusdur.

Buna əsasən Qur`an ilahi qanunlar çərçivəsindən xaric olan hər növ hökmü küfr, fisq və zülm kimi qiymətləndirərək buyurur:

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

“Hər kəs Allahın nazil etdikləri əsasında hökm etməzsə kafirdir.”⁹

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

⁹ “Maidə” surəsi, ayə:44

**“Hər kəs Allahın nazil
etdikləri əsasda hökm etməsə,
fasiqdir.”¹⁰**

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

**“Hər kəs Allahın nazil
etdikləri əsasda hökm etməsə
zalımdır.”¹¹**

7-İbadətdə tovhid

İbadətdə tovhidlə əlaqədar ən

¹⁰ “Maidə” surəsi, ayə:40

¹¹ “Maidə” surəsi, ayə:45

mühüm bəhs ibadətin

mə`nasının ayırd edilməsidir.

Çünki bütün müsəlmanlar bu

məsələdə yekdil nəzərə

malikdirlər ki, ibadət yalnız

Allaha məxsusdur və Ondan

başqasına pərəstiş etmək olmaz.

Qur`an bu barədə buyurur:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

“Yalnız Sənə ibadət edir və

yalnız Səndən kömək

istəyirik.”¹²

Qur`an ayələrindən mə`lum olur ki, bu məsələ bütün ilahi peyğəmbərlərin də`vətində müştərək bir prinsip olmuş və onların hamısı bu məsələni təbliğ etmək üçün göndərilmişlər. Qur`ani-Kərim bu barədə buyurur:

وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ

¹² “Həmd” surəsi, ayə:4

وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ

**“Hər bir ümmətin arasından
bir peyğəmbər göndərdik ki,
Allaha pərəstiş edin,
tağutlardan (tüğyançılardan)
uzaq olun.”¹³**

Deməli, pərəstişin yalnız
Allaha məxsus olması, Ondan
başqa heç bir şeyə ibadət
edilməməsi kimi danılmaz

¹³ “Nəhl” surəsi, ayə:36

prinsip barəsində heç bir münaqişə yoxdur və hər kəs yalnız bu prinsipi qəbul etdikdən sonra müvəhhid (tovhidçi) adlana bilər. Əsas məsələ ibadətin qeyri-ibadətdən ayırd edilməsinin me`yarındadır. Məsələn, müəllimin, ata-ananın, alimlərin əlini öpmək, haqq sahibləri qarşısında hər hansı növ tə`zim etmək onlara ibadət etmək sayılırmı, yoxsa ibadət

mütləq şəkildə olan xüzu mə`nasına deyildir, əksinə onda müəyyən şərtlər də vardır ki, həmin şərtlər həyata keçməyincə heç bir xüzu, hətta səcdə həddində olsa belə, özünə ibadət yönü almır?

İndi bu kimi təvazökarlıq və tə`zimplərin ibadət olub-olmamasını araşdırmalıyıq və bu, çox bir mühüm məsələdir.

İBADƏT BARƏSİNDƏ DÜZGÜN OLMAYAN ÇIXARIŞLAR

Bə`zi yazıçılar ibadəti “xüzu”
və ya “son dərəcə xüzu” kimi
təfsir etmiş, lakin bə`zi Qur`an
ayələrini izah etmək istədikdə
çıxılmaz vəziyyətdə qalmışlar.
Qur`an aşkar şəkildə buyurur ki,
Adəmə səcdə etmək mələklərə
əmr olundu:

وَ إِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ

**“Mələklərə dedik: Adəmə
səcdə edin.”¹⁴**

Adəmə edilən səcdə eynilə
Allah qarşısında edilən səcdə
kimi idi, halbuki birincisi
təvazökarlıq izhar etmək,
ikincisi isə ibadət və pərəstiş
məqsədi ilədir. İndi eyni
vəziyyətdə edilən bu iki

¹⁴ “Bəqərə” surəsi, ayə:34

səcdənin nə üçün müxtəlif
mahdiyyətə malik olduğunu
araşdıraraq. Qur`an bir yerdə
Yə`qub peyğəmbərin öz
övladları ilə həzrəti Yusifə səcdə
etdiyindən xəbər verərək
buyurur:

وَ رَفَعَ أَبْوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَ خَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَ قَالَ

يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا

**“Yusif atasını və anasını
taxtda oturtdu, onların hamısı**

**onun üçün səcdəyə düşdülər və
Yusuf dedi: Ey ata, bundan
qabaq gördüyüm yuxunun
tə`vili (yozumu) bu idi və Allah
onun haqq olmasını isbat
etdi.”¹⁵**

Qeyd olunmalıdır ki, həzrəti
Yusifin “bundan qabaq gördü-
yüm yuxu” deməkdə məqsədi on
bir ulduzun günəş və ayla
birlikdə ona səcdə etməsi

¹⁵ “Yusif” surəsi, ayə:100

yuxusudur. Belə ki, bu barədə
buyurulur:

إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ

رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ

**“Mən yuxuda on bir
ulduzun günəş və ayla birlikdə
mənə səcdə etdiyini
gördüm.”¹⁶**

Həzrəti Yusif öz yaxın
adamlarının səcdə etməsini

¹⁶ “Yusif” surəsi, ayə:4

əvvəllər gördüyü yuxunun yozumu hesab etdiyindən aydın olur ki, on bir ulduz dedikdə məqsəd on bir qardaşı, günəş və ay dedikdə isə ata və anası imiş. Deməli, təkçə onun qardaşları deyil, ilahi peyğəmbər olan atası da ona səcdə etmişdir. İndi belə bir sual yaranır: Nə üçün onların son dərəcə bəndəçilik, xüzu sayılan səcdəsi ibadət hesab olunmur?

GÜNAHDAN DA PİS OLAN

BƏHANƏ!

Yuxarıda işarə olunan bə`zi yazıçılar bu sualın cavabında çıxılmaz vəziyyətdə qalarkən belə demişlər: Bu səcdə və xüzular Allahın fərmanı ilə olduğundan şirk deyildir. Lakin bu cavabın çox naşı bir söz olması aydındır. Çünki əgər bir əməlin mahiyyəti şirk olsa heç vaxt Allah ona əmr etməz, çünki

Allah buyurur:

قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اتَّقُوا اللَّهَ مَا

لَا تَعْلَمُونَ

“De: Allah (heç kimi) pis işlərə əmr etməz. Yoxsa bilmədiyiniz şeyi Allaha aid edirsiniz?!”¹⁷

Ümumiyyətlə, Allahın fərmanları bir şeyin mahiyyətini dəyişmir. Əgər bir insanın

¹⁷ “Ə`raf” surəsi, ayə:28

qarşısında xüzu etməyin həqiqəti
 ona pərəstişdirsə və Allah da ona
 əmr versə nəticəsi özünəpərəstiş
 etməyə dair fərman olacaqdır.

İRADIN CAVABI VƏ

İBADƏTİN HƏQİQİ

MƏ`NASI

Mə`lum oldu ki, Allahdan
 başqasına pərəstiş etməyin
 qadağan (haram) olması bütün
 dünya tovhidçiləri tərəfindən

qəbul olunur. Digər tərəfdən, mələklərin Adəmə, eləcə də həzrəti Yə`qubun və övladlarının Yusifə səcdə etməsi onlara pərəstiş hesab olunmur. İndi görək hansı səbəbə görə bir əməl bir dəfə ibadət adlanır, digər dəfə həmin xüsusiyyətlə ibadətdən xaric olur.

Qur`an ayələrinə müraciət etməklə aydın olur ki, ibadət – bir varlıq qarşısında elə xüzu

etməkdir ki, onu Allah hesab etmək və Allahın işlərini ona aid etməklə yanaşı olsun. Bu bəyanla aydın olur ki, Allaha və ya Onun ilahi işləri yerinə yetirməyə qüdrətli olmasına e`tiqad məhz həmin məsələdir ki, hərgah xüzu ilə yanaşı olsa bu əmələ ibadət mahiyyəti verir.

Dünya müşrikləri – istər Ərəbistan yarımadasında yaşayanlar olsun, istərsə də

sairləri – Allahın məxluqu hesab etdikləri bə`zi varlıqların qarşısında xüzu və xüsu edir, lakin eyni zamanda inanırdılar ki, Allahın işlərindən bir qismi (onun ən aşağı səviyyəsi günahları bağışlamaq haqqı və şəfaət məqamına malik olmaqdır) onlara həvalə edilmişdir. Babil müşriklərindən bir qrupu səma cisimlərinə pərəstiş edirdilər, amma onları

özlərinin xaliqi və yaradanı deyil, rəbbi (tərbiyə edəni), həmçinin dünyanı və insanı idarə edən varlıqlar hesab edirdilər.

Həzrəti İbrahim (ə)-ın onlarla apardığı mübahisələr həmin e`tiqad əsasında baş vermişdi.

Çünki Babil müşrikləri heç vaxt günəşi, ayı və ulduzları “Yaradan” hesab etmirdilər, əksinə bunları qüdrətli məxluqlar hesab edir və

deyirdilər ki, dünya işlərinin idarə olunması onlara həvalə edilmişdir. İbrahim (ə)-ın Babil müşrikləri ilə apardığı mübahisəni bəyan edən ayələr də məhz “rəbb” kəlməsi üzərində tə`kid edir. (“Ən`am”, ayə 76-77) və rəbb kəlməsi də ixtiyarında olan şeyin tədbirçisi və sahibi mə`nasındadır. Ərəblər ev sahibinə “rəbbul-beyt”, əkin sahəsinin sahibinə “rəbbuz-ziy`ə

deyirlər, çünki evin və əkin sahəsinin idarə olunması onun sahibinin öhdəsinə qoyulur.

Qur`ani-Məcid Allahı varlıq aləminin yeganə tədbirçisi, pərvəriş verəni kimi təqdim edərək müşriklərlə mübarizəyə qalxır və onları yeganə Allaha pərəstişə də`vət edərək buyurur:

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

**“Böyük Allah mənim
rəbbim və sizin rəbbinizdir,
belə isə Ona pərəstiş edin,
budur düzgün yol.”¹⁸**

Başqa bir ayədə buyrulur:

دَلِكُمْ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ

فَاعْبُدُوهُ

**“O Allah sizin rəbbinizdir,
Ondan başqa heç bir mə`bud
yoxdur, hər bir şeyin**

¹⁸ “Ali-İmran” surəsi, ayə:51

**yaradanıdır, elə isə Ona
pərəstiş edin.”¹⁹**

“Duxan” surəsində buyrulur:

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمْ

الْأُولَئِينَ

“Yeganə olan

Pərvərdigardan başqa heç bir

mə`bud yoxdur, həyat verir,

öldürür, həm sizin, həm də

ata-babalarınızın pərvərdigarı,

¹⁹ “Ən`am” surəsi, ayə:102

onların işini tədbir edəndir.”²⁰

Qur`anda İsa (ə)-ın dilincə
buyurulur:

وَ قَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَ

رَبِّكُمْ

**“Həzrəti İsa dedi: Ey Bəni-
İsrail, həm mənim, həm də
sizin rəbbiniz olan Allaha
pərəstiş edin!”²¹**

²⁰ “Duxan” surəsi, ayə:8

²¹ “Maidə” surəsi, ayə:70

Qeyd olunanlardan aydın olur ki, qarşı tərəfin rəbb və mə`bud olmasına e`tiqaddan uzaq olan, ilahi işlər ona nisbət verilməyən xüzu, hərçənd xüzunun son həddində olsa belə, ibadət hesab oluna bilməz.

Deməli, övladın ata-ana, ümmətin Peyğəmbər (s.ə.v.v) qarşısında xüzu etməsi heç vaxt onlara ibadət hesab oluna bilməz. Beləliklə, aşağıda qeyd

olunan məsələlərdən çoxu: ilahi övliyələrin əsərlərinə təbərrük etmək, onların qəbirlərinin zərihlərini və qapı-divarlarını öpmək, Allah dərğahında əziz və hörmətli olan şəxsiyyətlərə təvəssül etmək, layiqli bəndələrini çağırmaq, onların doğum və vəfat günlərini qeyd etmək və sair kimi işlərin aqah olmayan bə`zi şəxslərin nəzərində Allahdan başqasına

pərəstiş və şirk hesab
olunmasına baxmayaraq,
Allahdan qeyrisinə ibadət
hüdüdlərindən tamamilə
xaricdir.
